

Burgby paa Amager.

En forsvunden Borg fra Valdemarstiden.

Af Chr. Nicolaisen, Dragør.

Ved nøjere Eftertanke og Uddybning af Kendskabet til de ældste historiske og stedlige Forhold, der knytter sig til Taarnby paa Amager, opstaar det Spørgsmaal: Har her ligget en kongelig Borg? Den Mærkelighed, at Taarnby i den tidlige Middelalder skiftede Navn og gennem et Tidsrum paa omkring halvandet Hundrede Aar kaldtes *B u r g b y*, leder Tanken hen paa, at der maa være foregaaet en mærkelig Forandring med Byen. Hvorfor skiftede den baade Navn og Karakter netop paa Absalons Tid? Mon ikke, fordi Absalon byggede her baade en Borg og en Kirke? Naar de gamle Kilder synes at forholde sig tause herom, paatrænger sig et andet Spørgsmaal: Ligger ikke netop disse Absalons Foranstaltninger til Grund for, hvad Historien fortæller, at Valdemar den Store skænkede ham hele Amager?

De historiske Data, vi har at holde os til, er overhovedet meget faa, nemlig følgende:

Taarnby er sikkert opstaaet som By omkring Aar 1100. Den nævnes ikke 1085 sammen med Sundbyerne og Magleby mellem Lundestolens Præbende-Besiddelser paa Amager. Det er derfor særdeles heldigt, at der i et

Kongebrev af 1135 oplyses, at samtlige Bol — altsaa Beboelser — i »Thornby« sammen med den vestlige Del af Tømmerup — nemlig Skelgaardene — tillagdes et Kloster i Ringsted. Deraf ses da, at Byen endnu ikke var ret stor, at den ikke havde nogen Kirke, og at Navnet Burgby endnu ikke var knyttet til den. 50 Aar senere (1186) fremgaar det af et Pavebrev, at Byens Navn var forandret til Burgby, at Absalon havde lagt den ind under Roskildestolen, og at den sandsynligvis var bleven Sogneby. Altsaa netop i Absalons Tid var denne Forandring foregaaet. Han har da uden Tvivl ladet Kirken bygge. Og ser vi nærmere til, har han ogsaa bygget en Borg her, forinden han byggede sin Borg i Hafn. Derpaa tyder flere Omstændigheder end Byens Navneforandring, skønt denne er naturligvis en af de vægtigste Grunde, som taler derfor.

Navnet Taarnby kan selvfølgelig ikke have nogen Forbindelse med Kirkens Taarn, da Navnet er ældre end Kirken. Det stammer sikkert fra et andet Taarn fra en langt ældre Tid. Der har aabenbart paa det højeste Punkt, Syd for det Sted, hvor Kirken ligger, staaet et Udkikstaarn, som benyttedes til at holde Øje med Farvandet og Kontrol med de Fartøjer, der nærmede sig over Køge Bugt. De sjællandske Kyster havde længe været stærkt plagede af Vikinger og Sørøvere, saa allerede Svend Estridsen lod oprette et Slags Kystværn og Kontrol ved Hjælp af saadanne Taarne flere Steder paa Sjælland. Paa Refshalen stod et saadant for selve Øresund, og for Kalvebodssindsejlingen maa have staaet et ved Taarnby, hvor man har havt en udmærket Udkikpost og Kontrol med Farvandet sydpaa. Byens Navn vidner derom, ligesom dens senere Navn, Burgby, vidner om, at der har staaet en — rimeligvis befæstet — Borg her i den tidlige Middelalder.

Kalvebodstrand har fra de ældste Tider været et vigtigt Indsejlingssted, der tjente dels som en naturlig Havn, dels som Gennemløb til Øresund. Det vilde være mærkeligt, om der ikke her var truffet vigtige Foranstaltninger til at føre Opsyn med Skibsfarten, særlig me-

dens Vendernes nærgaaende Handels- og Røvertogter florerede. For Vikingetidens lette Aareskibe, saa vel som for den efterfølgende Tids Smaafartøjer — Koggen, Butsen, Knaren og hvad de nu alle hed — var her en bekvem Lejlighed med sydlig og vestlig Vind at smutte bag om Amager og søge et Læ — eller Skjulested. Her var et udmærket Smuthul baade til Dækning og Angreb. Skulde et befæstet Punkt ikke her være paa sin Plads, hvor da? Og selvfølgelig har man først og fremmest haft sin Opmærksomhed henvendt paa det Sted, hvor Udkikken og Kontrollen foregik, og hvortil Taarnet forud viste Vejen.

Indsejlingen til Hafn, der allerede før Absalons Tid var bleven en stor Søflække og en vigtig Markedsplads, begyndte at blive omstridt, baade mellem de nordiske Konger indbyrdes og mellem disse og Venderne. 1043—44, da Magnus den Gode og Svend Estridsen sloges om Magten i Sundet, tyede de hertil. Da baade Kronen og Kirken snart fik vigtige Interesser i Sundet og paa Amager, samledes disse omkring Hafn. Og da Togterne mod Venderne tog deres Begyndelse, samledes Skibene naturligt her for at vende sig mod Rügen, Vendernes Hovedsæde. Der dannede sig i Roskilde et Vikinge-Broderskab, for hvilket senere Valdemar I og Absalon stod i Spidsen og for Alvor tog Kampen op mod Sørøverne, som hærgede vore Øer og Kyster. Her har Kalvebodstrand aabenbart været et vigtigt Samlingssted for Togtflaaden, ligesom senere under Korstogene, og det er da ganske naturligt, at Absalon og Kong Valdemar har fundet Stedet hensigtsmæssigt til en fast Borg. At Opmærksomheden først er faldet paa Taarnby paa Amager, forinden den faldt paa den lille Holm — Skarnholmen — midt i Strømmen mellem Amager og »Gamle Bodehavn«, synes ogsaa de stedlige Forhold at tale for. Borgen ved Hafn var vel iøvrigt i sin Oprindelse nærmere en Fæstning end en Kongeborg.

Hvorvidt der gennem Kalvebodstrand har været dannet en Indsejling til Burgby, lader sig nu vanskeligt paa-vise; men den saakaldte K o k l a p p e r e n d e kan tyde derpaa. I hvert Fald har Indsejlingen sydfra til Kalvebod-

havnen eller »Gamle Bodehavn«, hvor baade Fiskere, Købmænd og Bønder holdt Marked, sikkert været Vest om Amager fra Søfartens allerældste Tid. Der synes ogsaa ved Gravning dannet en Rende, den saakaldte *Sorte Rende*, der løber ud forbi Avedøre. Fra dennes Indløb fortsætter *Trestensrenden*, der i ældre Tid førte lige ind mod Københavns Slot. Stranden paa begge Sider af Renden har aabenbart været en ideel Ankerplads for hin Tids Søfarere, og den har sikkert tjent baade Absalons og Valdemarernes Flaader til Nytte under deres Krigsoperationer i Østersøen. Man har her havt rig Lejlighed til at sondere Terrænet under Opholdet paa Burgby og udvælge sig den bedste Plads til en større og stærkere Borg, der kunde tjene baade som Fæstning og Fængsel; thi dette var vel oprindelig Opgaven med Borgen ved Hafn — Absalons Krigssæde.

Absalon, Søn af Asser Ryg, Sønnesøn af Skjalm Hvide, som blev dræbt af fremmede Vikinger, havde modtaget Krigerværdigheden i Arv. Kun 30 Aar gammel var han baade Statsmand og Prælat, idet han da valgtes til Biskop i Roskilde 1158. Hans Navn maa snart være blevet knyttet til Amager, som Valdemar den Store efter Sagnet skænkede ham, og han har udset sig denne Ø til et fast Sæde ved Øresund. Her var et bekvemt Sted for en Kriger at slaa sig ned paa, og inden lang Betænkningstid synes Opførelsen af en Borg ved Taarnby at være paabegyndt. Der fandtes rigeligt Bygningsmateriale af Sten i Stranden og Kalk paa Saltholmen. Øen havde fortrinlig Jagt, rigeligt Fiskeri, bekvem Jord til Dyrkning og gode Græsgange, saa der var udmærkede Livsbetingelser for et Herresæde, hvorpaa Besidderen kunde holde sin Del af Hær eller Flaade. Her ligger maaske Grunden til, at Kong Valdemar skænkede ham Brugsretten til Øen, der for en væsentlig Del blev underlagt Borgen, som han byggede ved Taarnby.

Burgby, saaledes som Taarnby fremtidig blev kaldt, maa vi antage ogsaa blev Borgens Navn. Den synes opført, inden der blev taget fat paa Borgen ved Hafn, rimeligvis omkring 1160, medens Hafnia næppe blev opført

før i sidste Halvdel af samme Aarti. Herfor taler det Forhold, at Kirken ved Burgby sikkert er opført senere end Borgen, der laa midt imellem det gamle Udkikstaarn og Kirkens Plads. Derved har Kirken ikke kunnet bygges paa det højeste Punkt. Burgby nævnes som Sogneby allerede 1186, og det maa dog sikkert antages, at der er blevet tilbagelagt et ikke saa kort Tidsrum efter Borgens Opførelse, inden Kirken var opført og Byen kunde indtræde som Sogneby.

Endnu før Kong Valdemars og Absalons Død lagdes hele Amager sammen med den øvrige Omegn omkring Hafn ind under Bispestolen i Roskilde og dannede med Slottet i Hafn som Midtpunkt et Kirkelehn, hvorunder Burgby blev et Fogedsæde for Amager. Kronen synes da at have beholdt Borgen med dens direkte Tilliggende samt Jagtretten og visse Fiskerirettigheder paa Øen, medens Kirken og Kirkesognet er blevet udskilt derfra og henlagt under Vor Frue Kirke, der indstiftedes som et Konvent under Bispestolen.

Efter Valdemar Sejrs Jordebog udgjorde dette Lehn et særligt Herred, kaldet Støfnis Herred — maaske efter et stejlt Næs, en høj Bakke, hvorved Tanken uvilkaarligt ledes hen paa Valby og Frederiksberg Bakker, der hævdede sig lige foran Indsejlingen til Kalvebodhavnen. Amager blev i den senere Middelalder fraskilt og dannede et særligt Birk.

Efterhaanden traadte Borgen paa Amager aabenbart i Skygge for den større og vigtigere Borg ved Hafn. De historiske Kilder er stadig tause om den; men forskellige Forhold tyder paa, at den har været benyttet baade som Kongeborg og som Jagtborg efter Absalons Tid. Axelstad begyndte at blive Nøglen til Øresund, og de stedlige Forhold krævede, at Kongen havde et Sæde her, hvor de vendiske Ørne stadig kredsede efter Bytte. Det ses, at Valdemar Sejr, der stod i Slægtskabsforhold til Absalon, havde særlige Interesser baade paa Amager og Saltholmen. 1230 overdrog Kongen Retten til Kalkstensbrud paa Saltholmen til Bispestolen i Roskilde, som atter gav Københavns Borgere Tilladelse til at udnytte den til deres

Huse. Og af Kongens Jordebog fremgaar det, at der blandt hans Besiddelser staar opført »Hus oc Harer« paa Amager. Derved maa forstaas, at Kongen havde et Jagt-slot herude paa Øen. Ved »Hus« forstod man den Gang et Slot eller en Kongebolig, sml. Aalborghus, Koldinghus, Riberhus osv., saa det har sikkert været mere end et Jagthus. Det maa være Borgen i Burgby, der var overgaaet til Kronen og nu tjente som Kongeborg ved given Lejlighed. Kongen har sikkert ogsaa benyttet den under sine mange Korstog til de slaviske Provinser ved Østersøen.

Endnu 1271 var Kongeborgen paa Amager i Behold. Det ses af et Brev, udstedt af Erik Glipping, dateret A m a g e r d e n 23. J u l i 1271, hvorved Kongen tilskødede Biskop Stig i Roskilde Indtægten af en Landsby eller Torp i Aarhus Stift.¹⁾ Ved denne Lejlighed, maaske ved en Kongejagt paa Øen, maaske ved en Forberedelse til Sildefiskeriet og Markedet, var baade Biskoppen af Børglum, Provsten af Falster og flere af Hoffets Mænd til Stede og har undertegnet Brevet. Hoffet har altsaa opholdt sig paa Amager; men det er ikke rimeligt, at Kongen og Følget, der tilmed har behandlet Statsanliggender, har været samlet i et almindeligt Hus eller en Bondegård, saa det maa antages, at Borgen endnu har staaet paa den Tid.

Naar er Borgen forsvunden? Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal maa vi ligeledes indtil videre nøjes med de Følgeslutninger, som kan skaffes ad indirekte Vej og gennem de spredte Oplysninger, der findes om Amager fra hin Tid. Af de vendiske og hanseatiske Stæder betragtedes denne Ø som et Bolværk for »Kopmannehavn«, hvor de søgte at erhverve sig faste, privilegerede Handelsrettigheder, svarende til deres Rettigheder til Sundfiskeriet. Med Lybeckerne som Anførere gjordes der flere Forsøg paa at erobre denne Handelsplads og dermed Nøglen til Sundet, hvorved Amager blev Genstand for Plyndring og Ødelæggelse. Baade 1248 og 1289

¹⁾ S. R. D. VI, 397.

gjorde Lybeckerne Indfald paa Øen, og 1312 ruineredes den af de slaviske Stæder med Rov og Brand under Belejringstilstande mod Fæstningen Hafn. Under disse Forhold er Borgen paa Amager selvfølgelig ikke gaaet Ram forbi, men er bleven totalt ruineret og ødelagt, sandsynligvis under de to sidste fjendtlige Indfald.¹⁾ Det ses i alt Fald, at Erik Menved 1318 under Forhandlingerne i Vordingborg om Freden med Stralsund klagede over, at Amager var bleven mishandlet og ødelagt. Biskop Olaf af Roskilde, der ved denne Lejlighed optraadte som Mægler, vidnede paa, at Stralsunderne med Rov og Brand havde forringet baade Kongens og Bispestolens Taffelgods, ogsaa paa Amager. Kongen maatte frafalde Krav paa Erstatning.²⁾ Her er aabenbart Tale om den kongelige Jagtborg paa Øen og dens Tilliggende; thi Resten af Øen besades af Bispestolen. Det ses ogsaa, at Kronen vedblivende havde Jagtretten og Fiskeriretten, medens Bispestolen hævede Jordebogsafgiften, indtil Erik af Pommern 100 Aar senere annekterede hele det gamle Kirkelehn og lagde det ind under Kronen.

Af Roskildestolens Jordebog, der hidrører fra Tiden omkring 1370, fremgaar det, at Burgby da var nedlagt baade som Hovedsæde og som Sogneby. Taanby var atter indført som Bynavn. Iøvrigt anføres deri, at de fire Bol, som oprindelig havde hørt under Taarnby, men var tillagt Burgby, nu atter hørte under Taarnby. Desuden var der kommen fire Bol til, som havde hørt til Burgby. Iøvrigt har sikkert baade Viberup, Ullerup, Raagaard og de saakaldte Udlunde³⁾ tilhørt Borgen, der saaledes ses

1) Muligvis er derefter Gurre Slot blevet opført som en kongelig Jagtborg i Nordsjælland, paa et Sted, hvor det var mindre udsat for Hanseaternes Efterstræbelser end paa Amager.

2) Hansische Urkundenbuch II, 134.

3) Herved maa forstaas uopdyrkede, tildels skovbevoksede Strandenge paa Øens Sydende. Her opstod senere Udlundethorp, Vibethorp og Raagaard (maaske oprindelig Graagaard). I den nyere Tid nævnes Uldelunds Aalegaarde Syd for Længstehøj. Disse »Udlunde« synes at have været et rigt Jagtterræn.

at have havt et betydeligt Jordtilliggende, nemlig Størstedelen af Amagers Vestside. Flere Bol deraf var nu bleven udskiftet og givet i Fæste, lagt ind under Bispestolens Taffelgoods, som hørte under Borgen i Hafn. Denne Forandring tyder ogsaa paa, at Burgby var bleven nedlagt som Jagtborg.

At Borgen imidlertid havde været en kongelig Jagtborg, turde fremgaa deraf, at Jagten paa Amager øjensynlig har været i Kronens Besiddelse lige siden Valdemar den Stores Tid og indtil Nutiden. Da Kongen gav Absalon Højhedsretten over Øen, har han forbeholdt sig Jagtretten, hvad jo fremgaar af Valdemar Sejrs Jordebog, idet Øen da, med Undtagelse af visse Jagt- og Fiskerirettigheder samt Borgen, var tillagt Roskildestolen. Og da Christiern den 2. 300 Aar senere gav Hollænderne deres Privilegier paa Amager, forbeholdt han udtrykkelig sig og Kronen en vis Jagtret, som senere er bleven haandhævet af de regerende Konger.

Alle de anførte samstemmende Data og Oplysninger giver en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at der paa Amager har staaet en Kongeborg fra Absalons Tid. Og det synes heller ikke udelukket, at denne Borg var Absalons første Bolig ved Hafn, indtil han fik opført sin stærkere befæstede Borg inde ved selve Byen.

Hvor Borgen paa Amager har ligget, derom hersker der ingen Tvivl. Alle Vidnesbyrd peger hen mod den Toft, hvorpaa »den gamle Ladegaard« i Taarnby ligger. Her laa ogsaa den i Bispestolens Jordebog omtalte »Bispens Gaard«, som afløste Borgen, og som senere blev Kronens Ladegaard under Københavns Slot. Som saadan blev den nedlagt 1579 af Christian d. 4. og Marken bortforpagtet til Hollænderne, indtil den udskiftedes 1783. Paa Toften, hvor »den gamle Ladegaard« derefter opførtes som Privatejendom (brændt 1912) er ved forskellige Lejligheder fundet meget gamle Bygningsrester, Grundsten, Brokker af Munkesten og Kalksten, Lerkakler osv. Iøvrigt er det sandsynligt, at Resterne af den gamle Borg er anvendt til Udvidelsen af Københavns Slot. Om-

kring Toften vises Sænkninger i Terrænet, som kan tyde paa Spor af Voldgrave. Gaardens mange Omskiftelser har udvisket Sporene, og en nøjere Undersøgelse af Grunden lader sig nu vanskeligt foretage, da en ny Gaard er bygget derpaa. Men i Fremtiden bør man have Opmærksomheden henvendt paa, om der mulig kunde findes Resten af den forsvundne Borg fra Valdemarstiden.